

Bron: *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden, 1976-1977*.
E.J. Brill, Leiden 1978

Winand Roukens

Kerkrade 28 april 1896 - Maastricht 21 september 1974

In de zogenaamde 'Deutsche Eck' van Zuid-Limburg, waar het Hoogduits een tijd lang de toon aangaf, werd Winand Roukens geboren en is hij groot geworden. Zo was hij, als taalkundig geïnteresseerde grenslander, voorbeschikt tot het schrijven van zijn *Wort- und Sachgeographie in Niederländisch-Limburg und den benachbarten Gebieten, mit besonderer Berücksichtigung des Volkskundlichen* (1937), zijn baanbrekend proefschrift, dat hij jammergenoeg niet door gelijkwaardig werk heeft kunnen laten volgen, mede door het verloren gaan van zijn vele verworven 'materiaal' (door oorlogshandelingen). Niettemin zoals Kornelis ter Laan in leven en werk Groningen personifieerde, Hendrika Ghijsen Zeeland, Jan Naarding Drente en Waling Dijkstra Friesland, zo was Winand Roukens decennia achtereen de vaandeldrager van alles wat Limburg is - dat veelverscheiden 'land zonder grenzen', met Kerkrade, zijn geboorteplaats, als uitgangspunt en als thuishaven. In *Veldeke*, Tijdschrift voor Limburgse Volkscultuur, wordt zijn 'in memoriam' opgeluisterd met een mooie foto van hem, zoals hij op zijn oude dag carnaval vierde in 'Kierchraoj', deftig in het zwart en een wijnglas in de hand, doch met de narrekap op het aristocratisch hoofd, dat peinzend voor zich uit kijkt.

Voor zijn gymnasiale vorming hoefde de jonge Winand niet ver van huis: hij genoot die in het al sinds de middeleeuwen bekende Rolduc, dat een sterk stempel drukt op allen die er leerling zijn geweest. Na de officiersopleiding volgde hij, gedurende twee jaar, als militair, de cursussen voor Nederlands en Duits MO aan de rooms-katholieke leergangen en colleges aan de Leidse universiteit. Daarna studeerde hij in Utrecht Nederlands, geschiedenis, aardrijkskunde en Duits, en legde er na anderhalf jaar met goed gevolg het kandidaatsexamen in de Nederlandse taal- en letterkunde af. De Venlonaar prof. dr. Jos. Schrijnen, wiens colleges hij ook volgde, werd hier zijn 'wetenschappelijke vader'. Hij deed mee in diens Limburgs dialectonderzoek (*De isoglossen van Ramisch in Nederland*), en hij vatte door zijn voorbeeld liefde op voor de studie van de volkskunde. In Utrecht was hij assistent van de foneticus Zwaardemaker.

Toen na zijn kandidaatsexamen de Rooms-katholieke Jongens-HBS te Maastricht werd opgericht, verzocht de directeur hem het onderwijs in Nederlands, geschiedenis en aardrijkskunde te geven (van 1920 tot 1921).

Daarna gaf hij les te Rolduc (van 1921 tot 1923) en later, met een directeurssalaris, aan de bisschoppelijke kweekschool te Echt (van 1923 tot 1931). Van 1929 tot 1931 doceerde hij bovendien psychologische taalkunde en moderne Nederlandse grammatica aan de rooms-katholieke leergangen te Roermond.

Met zijn leerlingen en met heel wat Limburgse en Brabantse onderwijzers ging hij zich op steeds ruimere schaal met dialectologisch en volkskundig onderzoek bezig houden: het verzamelen van gegevens van heden ten dage of nog maar kort geleden, zoals die voortleven in de herinnering van de ouderen onder ons. De vakstudie ging intussen door: vanuit Limburg volgde hij gedurende twee jaar in Nijmegen de colleges in de Nederlandse en Duitse taal- en letterkunde en op 14 februari 1931 legde hij er met lof het doctoraal examen Nederlands af, met Duitse taal- en letterkunde als bijvakken. Nog vóór dit examen kreeg hij een eervolle vermelding voor zijn verhandeling *De invloed der heidegebieden van Noord-Brabant en Limburg op de woordgeographie*, het resultaat van een door de Nijmeegse universiteit uitgeschreven dialectologische prijsvraag voor zuidoostelijk Nederland.

Door toedoen van professor Schrijnen werd hij in 1931 leraar in Nederlands en geschiedenis aan het Stedelijk Gymnasium te Nijmegen (tot 1948). Ook daar nam hij, evenals in Limburg, intensief deel aan het culturele, sociale, politieke en studentikoze leven. Hij was onder andere voorzitter van een Sint-Vincentiusvereniging, vice-voorzitter van de mede door hem opgerichte KVP-afdeling, voorzitter van een afdeling van het Centrum voor Staatkundige Vorming (voor het regionalisme) en richtte mede op en gaf leiding in de Limburgse Studentengemeenschap aan de Universiteit, die tijdens de bezetting bij hem aan huis bijeenkwam. In 1937 werd hij bestuurslid van het Nederlands Openluchtmuseum te Arnhem. Groter nog was zijn rol in de Limburgse dialectenvereniging Veldeke, waarvan hij het gelijknamige tijdschrift redigeerde. Van een inleiding bij *Wieker lui* van Harie Loontjens (1916) maakte hij veel werk, een soort van geloofsbelijdenis. Onder deze bedrijven was hij volop aan zijn promotie doende. Op 16 april 1937 is hij gedoctrineerd, bij prof dr. Jac. van Ginneken, op een lijvige dissertatie, de al genoemde *Wort- und Sachgeographie*, een tekst- en een atlasdeel. Voorwaar een bijzondere prestatie, vooral wanneer men het drukke en veeleisende leven van een volledige leraarsbetrekking in aanmerking neemt. Nog in 1977 meent een kenner: 'Zijn dissertatie is zijn meesterstuk'. Bij herlezing kunnen wij, als volkskundige, hiermee instemmen: het is een veelomvattend werk dat in die tijd voor Nederland nieuwe wegen insloeg, door het combineren van 'Wörter und Sachen', het 'ontgrenzen' van een onnatuurlijke staatsgrens en het in kaart brengen van volkskundige verschijnselen. Vanuit Limburg werd de taal- en volkskundige problematiek der 'Germania' en 'Romania', in het snijvlak van deze beide, door middel van concrete feiten van een ruim standpunt aan de orde gesteld, met gebruikmaking van alles wat de universiteiten van Bonn, Marburg en Leuven op dit studieterrein bereikt hadden. Het 'cum laude' werd hem evenwel onthouden, tot veler verwondering. Volgens ooggetuigen, die de promotie bijwoonden, vanwege een schermutseling met de over het algemeen ongemakkelijke professor Van Ginneken, die zo hoog opliep dat men wederzijds in dialect overging en die de toch al geschonden relatie verstoorde, nademaal de promotor de primeurs van zijn promovendus ook nu voortijdig zou hebben aangewend voor eigen publikaties. Wat hiervan zij: de *Wort- und Sachgeographie* is zeker zo verdienstelijk als menig werk dat wel de hoogste lof ten deel viel. Met aftrek van theoretische beschouwingen, die soms snel verouderen, houdt het werk als documentatie zijn waarde, mede door het aandeel van talloze lokale medewerkers, die allen met naam en toenaam worden genoemd.

Vanaf de voorbereiding van zijn dissertatie dateren zijn steeds toenemende interregionale en internationale contacten en het optreden bij internationale congressen, waar hij zo nu en dan professor Schrijnen mocht vertegenwoordigen. Ook aan deze had hij het te danken, dat hij werd benoemd tot privaatchoofddocent in de volkskunde aan de Nijmeegse universiteit. Hij aanvaardde dit ambt met een openbare les: *Nederlandsche volkskunde in internationaal verband* (1939).

Weldra volgde zijn verkiezing tot lid van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden (1938) - na de bevrijding werd hij de eerste secretaris van de toen opgerichte Tak Zuid-Oost van die Maatschappij-, van de Koninklijke Zuidnederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis, van het Provinciaal Utrechts Genootschap, alsmede van de secties Naamkunde en Volkskunde van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen te Amsterdam en van de Westdeutsche Forschungsgemeinschaft. Gedurende de bezetting weigerde hij zijn werk als hoofdredacteur van Veldeke en als schrijver van het aan mgr. dr. Jos. van Gils opgedragen *Limburg: land, volk en cultuur* (Lutterade, Fonds voor Heemkunde, 1941) aan de censuur van de Kultuurkamer te onderwerpen. Zo werd hij door de toenmalige overheid 'wegens ondermijnende activiteiten en provocerende Oranjegezindheid' ter verantwoording geroepen en ontslagen als leraar aan het gymnasium. Wie het als bemoediging bedoelde geschrift nu leest constateert een door de

tijdgeest beïnvloede instelling (onder andere blijkend uit het citeren van Wies Moens), die uitmondt in een christelijk-Nederlandse overtuiging, op Limburgse grondslag en in de lijn der tradities. Zijn colleges in oorlogstijd werden druk bezocht: er waren wel eens honderd studenten, in een tijd dat de universiteit er zeshonderd telde, die zich sterkten aan zijn vaderlandse geest.

Na de bevrijding werd Roukens - zwaar beproefd door het bombardement van zijn huis, waarbij hij een dochter verloor - verbindingsofficier bij het hoofdkwartier van generaal Eisenhower. Daarna was hij lid van de Commissie ter Voorbereiding van het Vredesverdrag met Duitsland en werkte hij in verschillende landen van Europa als bestuurslid van het Katholiek Genootschap voor Geestelijke Vernieuwing. In die periode publiceerde hij *De taal der Limburgers als spiegel van volk, geschiedenis en cultuur* (1947), een geschrift dat wil opwekken tot bezinning op oude waarden.

Op 1 maart 1948 werd Roukens directeur van het Nederlands Openluchtmuseum te Arnhem. Al eerder aanvaardde hij het docentschap in de volkskunde aan de Landbouwhogeschool te Wageningen met een rede over *Wezen en waarde der volkscultuur* (september 1946). In 1951 werd hij lector in de volkskunde aan de Nijmeegse universiteit met een rede over *Regionalisme en volkscultuur*.

In het kader van deze drie functies streefde hij naar wederopbouw, reorganisatie en uitbouw van het Nederlands Openluchtmuseum en van de bevordering van de Nederlandse volkskundewetenschap in het licht van de groeiende Europese gemeenschap - aldus een eigenhandig geschreven 'curriculum vitae'. Hij organiseerde nationale en internationale conferenties en congressen, met als hoogtepunt het Congres International d'Ethnologie régionale (Arnhem 1955), waarvan de 'acta' een lezenswaardig boek vormen, dat mede het peil van de internationale volkskundewetenschap bewijst.

Van 1948 tot 1956 was hij directeur van het Openluchtmuseum. Hij zette het organisatorisch goed op poten en streefde naar een wetenschappelijke aanpak en verwerking. In *Vijftig jaar Nederlands Openluchtmuseum* (1962) van prof. dr. A.J. Bernet Kempers, de latere directeur, wordt de bestuursperiode van Roukens getypeerd als 'jaren van groei en uitbouw'. 'Ons museum moet beschouwd worden' - zo zegt Roukens in de aanhef

van zijn eerste jaarverslag - 'a) als een instituut dat in alle delen des lands verzamelt op het gehele terrein der volkscultuur en wel op de meest verschillende manieren; b) als een bedrijf dat bouwt, herstellingen uitvoert aan opstallen en voorwerpen, en dat werkt in bos, park en tuinen; c) als een instelling met een ruime bibliotheek, met een uitgebreide documentatie- en archiefapparatuur; d) als een tentoonstellingscomplex; e) als een cultureel instituut waar lessen en cursussen worden gegeven en dat direct of indirect lessen en cursussen organiseert in geheel het land; f) als een instituut waar wetenschappelijk werk wordt verricht niet slechts door leden van de staf - voor zover daarvoor tijd overblijft - maar ook door particulieren en leden van hogeschoolgemeenschappen'. Deze taak werd gezien in een zeer breed verband: 'de toenadering tussen de volkeren in Europa en tussen Europa en de overige werelddelen', 'de culturele ontwikkeling van ons volk en ... de cultuurwetenschap, ... de goede naam van Nederland en van ons nationaal museum, ... grotere kennis en ruimere waardering van het Nederlandse volk in zijn geheel in binnen- en, vooral in buitenland', 'activiteiten, die ons museum moet ontplooiën in het kader der Europese gedachte'. Het zijn ideeën die steeds weer in jaarverslagen en nota's naar voren worden gebracht. En Roukens was er de man niet naar, om het bij ideeën te laten. Hij zette door want hij zag de volkskunde als een kardinaal vak en wilde dat men er véél meer voor overhad. In 1956 echter kwam de catastrofe: op 22 oktober 1956 ging hij met ziekteverlof, noodgedwongen, en op 1 juni 1957 werd hij ontslagen. Voor de rest van zijn leven was hij een teleurgesteld man, moe en verbitterd, zich troostend met eervolle functies die weinig inhielden (adviseur van de minister van Onderwijs, Kunsten en

Wetenschappen en 'secrétaire général' van de Commission Internationale des Artes Traditions Populaires te Parijs). Wat hem overbleef was in feite nog alleen maar zijn ambt als buitengewoon lector aan de Nijmeegse universiteit. Wegens het bereiken van de zeventigjarige leeftijd werd hij als zodanig per 19 september 1966 eervol ontslagen. Dit ontslag werd echter op 27 juli 1967 ingetrokken, omdat er toen geen vervanger was. Ingaande 1 december 1967 is hij definitief ontslagen, toen dr. H. Cox zijn opvolger zou worden (het lectoraat in de volkskunde is, na diens korte ambtsperiode, niet gehandhaafd).

Het 'waarom' van zijn uiteindelijke falen mag onder andere liggen aan het feit, dat hij, bij alle studiezijn, ten opzichte van bepaalde medemensen moeilijk 'functioneerde' en soms minder goed overkwam dan hij in wezen was. Zo werden hem dingen kwalijk genomen, die men bij anderen over het hoofd ziet. Een nadelige factor mag geweest zijn zijn patriarchale, casu quo autoritaire wijze van alles te willen regelen, zoals huisvaders, pastoors, landheren en burgemeesters dit destijds deden in het gewest van zijn geboorte. Zo kwam hij in conflict met degenen die zich zelf wilden zijn en/of een meer democratische besluitvorming nastreefden en met degenen die qualitate qua de hiërarchie moesten handhaven. Was hij als leraar over het algemeen geen 'contact-figuur', ook zijn werk als lector heeft niet aan de verwachtingen beantwoord. Dit had mede tot gevolg, gezien zijn in het oog vallende positie als enige volkskunde-docent in Nederland, dat de volkskunde aan de universiteit bij ons niet of nauwelijks van de grond is gekomen - ondanks het veelomvattende van deze discipline, die ook voor de praktijk van ons cultuurleven van veel belang kan zijn. Bij herhaling heeft Roukens, die over een grote eruditie beschikte, een lans gebroken voor de volkskunde als volwaardige wetenschap. Hij deed dit in zwaar beladen volzinnen, met een veelheid van verwijzingen, die het aanhoren en ook het lezen bemoeilijkten. Het theatrale was hem niet vreemd. Het mag mede komen door zijn herkomst uit een randgewest (door de eeuwen heen stiefmoederlijk bejegend en zoekend naar eigen identiteit), dat hij zo sterk de behoefte had zich waar te maken. Toch is het een tekenend feit dat medewerkers van het Openluchtmuseum, ná zijn pijnlijk vertrek, ieder jaar op zijn verjaardag bloemen stuurden en dat enkelen hem tot in het laatst van zijn leven bleven bezoeken.

Roukens was een bezielde man en velen in Limburg zijn aan hem een verdiepte Limburgs bewustzijn verschuldigd: 'Veur hem leep ein logiese lien vanoet zien gebaortesjtad de werrelde in en bieje geinen eine nuuje kringk hool der halt mer auch vergoot ter van geinen eine kringk't eigene. Veer zeen hem vööl dank versjöldig veur zienen aope geis, dae ós waal wees nao de natuurleke grenze mer de gemaakde veurbiej ging' (Jo Hansen). In de volkskunde zag Roukens, met weglating van onwelgevallige elementen, tot op zekere hoogte een 'harmoniemodel', dat de ontwortelde mens van heden een spiegel voorhoudt. Zo signaleerde hij, in verband met het kasteel Eysden, 'de patriarchale sfeer, die zijn wortels heeft in het Germaansche sibbeverband der ME en die de ideële verhouding tusschen werkgever en werknemer demonstreert, die wij allen van harte wensen. De baron en diens familie vieren mèt hun dorp, mèt hun pachters kermis!' Elders in dit geschrift van 1941 fulmineerde hij tegen 'de veelal maffe en vunzige zgn. cultuurcentra: de groote steden'. Het heeft in een levensbericht geen zin, hier alsnog tegen op te komen door de hoognodige nuanceringen aan te brengen, die zulke simplificaties om hals helpen. Maar dan zal deze studie verder moeten reiken dan de evocatie van 'het verzonken land', waaraan Paul Haimon, bij het afscheid van gouverneur Van Rooy in 1977, een tekenende 'ballade' heeft gewijd. 'Arcadië, het oude Limburg, heeft opgehouden te bestaan', schrijft Limburg Vandaag, juni 1977. Al met al mag het aantonen, hoezeer ook bij Roukens, net als bij de romantische pioniers, de wetenschap het wel eens moest afleggen tegen de ideologie. Doch recht overeind staat zijn liefde voor Limburg, waar hij zijn levensavond doorbracht (Jekerdal te Maastricht). Zijn boekenbezit (zesduizend delen) bestemde hij ten algemenen nutte en het Winand

Roukens-fonds, dat in Limburg cum annexis de studie van de volkskunde beoogt, zal tot in lengte van dagen zijn naam dragen.

Wassenaar

TJAARD W.R. DE HAAN

Voornaamste geschriften

De Benrather linie in Limburg in Donum natalicium Schrijnen. Nijmegen 1929.

Zur Wort- und Sachgeographie der Südoftlichen Niederlande in Rheinische Vierteljahrsblätter 5. Bonn 1935.

Wort- und Sachgeographie in Niederländisch-Limburg und den benachbarten Gebieten mit besonderer Berücksichtigung des Volkskundlichen. Nijmegen 1937 (dissertatie Nijmegen).

De Limburgers in P.J. Meertens en Anne de Vries, De Nederlandse volkskarakters. Kampen 1938, p.293-317.

Possibilité d'entente entre pays sur la technique des travaux bibliographiques in Travaux du 1er Congrès International de Folklore. Tours 1938.

De invloed van de heidegebieden op de woordgeografie in Noord-Brabant en Limburg. Nijmegen 1939 (prijsvraag Universiteit Nijmegen).

De Nederlandse volkskundestudie gezien in internationaal verband. Nijmegen 1939 (openbare les Nijmegen).

Heemkunde en volkskunde in Tijdschrift voor Zielkunde en Opvoedingsleer, 1939.

Limburg en het Nederlandsch volkskarakter, speciaal in het licht der volkscultuur. Maastricht 1941 (Publications de la Société Historique et Archeologique dans le Limbourg 77).

Limburg: land, volk en cultuur. Lutterade 1941.

Limburgia Romana in Album R. Verdeyen. Brussel 1943.

Limburgse dialectengrenzen in Bijdragen en Mededelingen der Dialectencommissie van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen. Amsterdam 1947 (samen met J. Leenen en S. van der Meer).

Limburgse volkskunde in Heemkundecursus. Valkenburg 1947.

Wezen en waarde der volkscultuur. Nijmegen 1947 (openbare les Wageningen).

De taal der Limburgers. Nijmegen 1947.

Omze Limburgse dialecten en het werk van V.E.L.D.E.K.E. Maastricht 1948.

De Hollandsche expansie in het land van Rode en haar betekenis voor het Kerkraads dialect in Miscellanea mgr. dr. P.J.M. van Gils. Maastricht 1949 (met woordenlijst der Kerkraadse kerktaal).

Regionalisme en volkscultuur. Nijmegen-Utrecht 1951 (openbare les Nijmegen).

Rondgeschiedenis en problematiek van ons Limburgs woordenboek in Veldeke jubileumnummer, 1951.

Limburgse regionale volkskulturele problematiek in het kader van nationale en internationale verworvenheden en tendensen in Neerlands Volksleven 6:IV, 1956, p.111-123.